

Світлана Шевчук
(Житомир, Україна)
Любов Кондратюк
(Тернопіль, Україна)

ЗНАННЯ І ВІРА У ФІЛОСОФІЇ БЛЕЗА ПАСКАЛЯ

Особливістю осмислення науки кінця ХХ століття стала констатація її відходу від єдиного «царського шляху», доповнення ідеалу істинності аксіологічними складовими, пошук комплементарності пізнавальної орієнтації людини з іншими, екзистенційними, орієнтаціями. Ці аспекти сучасного осмислення науки конкретизуються у розробці проблем розмежування та співвідношення знання і незнання, знання і віри.

Проблема межі та співвідношення між знанням і незнанням у всі часи мала важливе значення для орієнтації людини у світі. Адже кожній людині, до якої б епохи вона не належала і як би багато не знала і вміла, доводилось жити, діяти, приймати рішення на межі між знанням і незнанням.

Загальна проблема розмежування і співвідношення знання і віри утримує в собі ряд дрібніших проблем, які її конкретизують і поглиблюють. Такою є проблема суміщення та поєднання в свідомості людини, зокрема видатного вченого, віри і знання, прихильності як до науки, так і до релігії.

Прикладом поєднання досконалого математичного розуму і найщирішої віри був вчений ХУІІ століття Блез Паскаль. Дослідниця Г.Я.Стрельцова цитує висловлювання про видатного вченого Е. Бутру: «В особі Паскаля перед нами блискучий приклад поєднання найвищого розуму із лагідною та покірною вірою. Він, більше ніж хто-небудь інший, висував на перше місце гармонійне поєднання науки з вірою – одну з характерних рис ХУІІ століття»[1,с.221].

В історії філософії є традиція протиставлення Декарта і Паскаля, як представників двох протилежних полюсів у розвитку французької філософської думки. Якщо Декарту був притаманний раціоналізм, дедуктивна методологія, гносеологічний оптимізм, своєрідна «антиекзистенційна» спрямованість філософії, то Паскалю – містицизм, індуктивна методологія, скептицизм і яскраво виражений «екзистенційний» характер світогляду. Контрастують і характери обох вчених. Декарт уявляється як спокійний і врівноважений шукач істини, як геній, що розуміє власне значення для науки та філософії. Паскаль – мислитель, який перебуває у постійному неспокої, сумнівах, шукає істину «із зітханням», бурхливо переживає всіляку недосконалість як в справах людських, так і в сфері науки, філософії та культури в цілому.

Паскаль з його трагічним світовідчуттям не поділяє оптимізму Декарта та інших вчених-раціоналістів своєї епохи у безмежну силу розуму, науки та знання. Не заперечуючи їх значення для життя, він все ж зауважує, що великі успіхи наук не зробили людей щасливішими, так само як і його самого. Паскаль захищає право людей на щастя, а прагнення до щастя вважає глибоко природною потребою людей, вкоріненою у їх «серці». Таким чином, вже в епоху наукової революції Нового часу вчений усвідомлював і звертав увагу на небезпеку культу знання, на антиномію сцієнтизму і гуманізму, що стало надзвичайно актуальним в наш час.

Паскаль бачить обмежене значення науки для людини при вирішенні її життєвих проблем. Цей «мотив» є новим для умонастрою вчених і філософів ХУІІ століття, переконаних у можливості універсального застосування математичного методу дослідження, навіть у науках про людину та її моральність (Спіноза «Етика, доведена в геометричному порядку»).

Творчість Паскаля відрізняє постійний інтерес до людини, головних питань її існування, її сенсу життя і гідності. Бог і релігія, на думку Паскаля, функціонально

виникають з потреби людини («мислячої тростини») знизити рівень трагічності свого існування, віднайти гармонію всередині себе, примирити протиріччя свого буття та пізнання.

В трагічній екзистенційній ситуації Бог задовольняє не абстрактно-метафізичну потребу розуму в світовій гармонії, а суто особисту потребу серця людського в любові, милосерді, співчутті та розраді. Бог у Паскаля – глибоко особистісний Бог. Трансцендентний Бог дійств є творцем «геометричних істин», закономірності та порядку в природі, перед яким благоговійно схиляються. Щоб побачити такого Бога, вважає Паскаль, достатньо лише спостерігати за природою, в якій людину вражають гармонія, досконалість, простота і гранична доцільність її форм. Однак, перед лицем абсолютного Бога, в якому немає нічого людського, так само як і перед «лицем» безкінечної природи, людина почувається нікчемною, незначною і не бачить шляхів позбавитись цього. Тому уявлення про трансцендентного Бога породжує в душі людини відчай та повну безнадію. Паскаль наполягає на екзистенційно-внутрішньому спілкуванні з Богом на рівні «глибинного Я» людини, а також на розумінні Бога як Ісуса Христа, який долучився до людських проблем і тим заслужив довіру. Ця позиція Паскаля наближає його до протестантського трактування Бога.

Віру за допомогою «серця» мислитель відрізняв від сліпої віри, яку називав марновірством і вважав шкідливою для релігії. Щоб вилікувати від невір'я та марновірства, на думку Паскаля, слід «показати найперше, що релігія зовсім не протилежна розуму». [1, с.204]. Однак, довести буття Бога за допомогою розуму не можна; для цього існують інші шляхи, яких атеїсти не бачать. «Атеїзм – ознака сили розуму, але лише до певного ступеня» [1, с.199]. Головний парадокс віри: чим більше віри – тим менше її обґрунтування, чим більше обґрунтування – тим менше віри.

Знавець людської душі, Паскаль, вважав, що людина осягає істину не тільки розумом, але й «волею», «серцем», не тільки шукає чи знає істину, але й хоче чи не хоче її шукати чи знати. «Найприродніший шлях осягнення істини, – вважав він, – лежить через розум та його докази, але «найбільш звичайний» – через погодження волі, «принципи і рушійні сили» якої відмінні від загальних і необхідних принципів розуму». [1, с. 125].

На відміну від Декарта, який розрізняв безпосередній (інтуїцію) та опосередкований (дедукцію) способи осягнення істини, Паскаль розуміє інтелект лише як опосередковану, дискурсивну здатність. Тому інтуїція виключається ним із сфери інтелектуального знання. Інтуїція визначається вченим як особлива чуттєва здатність, котру він називає то «внутрішнім чуттям» (на відміну від зовнішніх чуттів), то «волею», а суб'єктом її вважає «серце» людини. «Серце» відає всім тим в людині, що виходить за межі її розуму, логіки, свідомості.

Таким чином, в епоху раціоналізму Паскаль не поділяв думки сучасників (Декарта, Спінози, Лейбніца) про необмеженість розуму в сфері теоретичного знання; він наполягав на поєднанні розуму та чуттєвої інтуїції «серця».

Розуміння того факту, що пізнання не може бути зведеним до логічного, доказового, дискурсивного аспекту, котрий завжди обмежений, а часом і безпорадний у доказах, змушує його визнати «достовірність» інтуїтивно-чуттєвого знання.

Синтетичний метод відомої «Логіки, або Мистецтва мислити» Пор-Рояля включав «мистецтво доказу» і «мистецтво переконання» в істині. Обидва види мистецтва були запропоновані Паскалем, а сам мислитель був представлений у творі як майстер «мистецтва переконання». «Мистецтво доказу» Паскаль пов'язує з правилами геометричного методу, а «мистецтво переконання», яке він вважав «незрівнянно важчим, тонким, корисним і дивовижним», – з психічним, естетичним і моральним впливом на індивіда. [1, с.125]. Разом з тим вчений визнавав своє безсилля сформулювати «надійні правила» «мистецтва переконання», оскільки принципи волі не є стійкими та постійними і вкорінені в індивідуальності та унікальності людського засвоєння знання.

Таким чином, французький вчений-математик і філософ Блез Паскаль, будучи сином Нового часу, в якому домінували вкрай оптимістичні настрої щодо розуму та наукового пізнання, зумів передбачити і зафіксувати проблеми людського буття, вирішення яких виходило за межі компетенції найрозвинутішої науки і тим самим на кілька сторіч випередив

свій час. Яскраво виражений екзистенційний характер творчості вченого і філософа спонукав його шукати шлях до щастя людини, який бачився ним через поєднання розуму, чуттєвої інтуїції «серця» та щирої віри.

На прикладі життя і творчості видатного вченого Блез Паскаля ми намагались поставити питання про співвідношення знання і віри – цих двох протилежних напрямів досягнення людиною світу. Чи у всьому протилежні знання і віра? Так, в гносеологічному аспекті знання і віра вступають в суперечність, однак, в людській свідомості вони цілком можуть поєднуватись, доповнюючи одне одного. Про це свідчить життя і творчість видатних вчених, яскравим представником яких є власник віртуозного розуму і щиро віруючий християнин Блез Паскаль.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стрельцова Г.Я. Блез Паскаль. М.: Мысль, 1979. 237с.
2. Стрельцова Г.Я. Декарт и Паскаль. Вопросы философии. 1985. № 3. С. 100 – 112.

Оксана Юськів
(Тернопіль, Україна)

РОЗВИТОК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Великий психологічний словник визначає категорію “ціннісні орієнтації” як важливий компонент світогляду особистості або групової ідеології, який виражає (представляє) переваги і прагнення особистості або групи стосовно тих чи інших узагальнених людських цінностей (благополуччя, здоров’я, комфорт, пізнання, громадянські свободи, творчість, праця тощо). [2]

На відміну від навчання, формування ціннісних орієнтацій часто розглядається як основна мета і сутність виховання.

Концепція виховання гуманістичних цінностей вихованців визначає базовими гуманістичними цінностями, що характеризують індивідуальну культуру особистості, рівень її вихованості, добро, відповідальність, совість. [1]

Поняття ціннісних орієнтацій особистості введено в науковий обіг соціологами Вільямом Томасом і Флоріаном-Вітольдом Знанецьким у 20-ті роки ХХ ст. Ціннісні орієнтації розглянуто як соціальну настанову особистості, що регулює її поведінку; найважливіший складник структури особистості, закріплений життєвим досвідом індивіда, сукупністю його переживань і виокремлюють значуще, істотне для нього від незначного, несуттєвого. Сукупність сформованих, усталених ціннісних орієнтацій утворює забезпечує стійкість особистості, спадкоємність певного виду поведінки та діяльності, що виражається в спрямованості його потреб та інтересів. Ціннісні орієнтації є тим регулювальним чинником, що детермінує мотивацію особистості. Розвинені ціннісні орієнтації – ознака зрілості особистості, показник міри її соціальності. Найважливішими ціннісними орієнтаціями особистості визначено патріотизм, колективізм, гуманізм, творчість. Формування особистісної ціннісної структури індивіда виступає найважливішим чинником процесу соціалізації, за допомогою якого людина стає повноправним членом суспільства у всій повноті соціальних взаємин.

Цінності конкретної особистості формуються під впливом соціального середовища, особливостей тих соціальних груп, до яких вона належить. Індивідуальні цінності є найважливішим компонентом структури особистості, вони виконують функції регуляторів поведінки й виявляються у всіх сферах людської діяльності.

Одним з таких середовищ, є позашкільний навчальний заклад. Тому перед позашкільними навчальними закладами постають складні завдання організації змістовного дозвілля учнівської молоді, прилучення її до цінностей культури. Сьогодення потребує активізації зусиль, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій дітей та підлітків.